

Tuula Heiskasen Juhlaseminaari 8.9.2017

Kun kollegat alkoivat ideoida tätä seminaaria ja kysyivät minulta, minkä verran tilaa varataan minun puheenvuorolleni sanoin, että en aio käyttää sellaista puheenvuoroa, jossa käsitellään työelämän tutkimuksen tilaa ja tulevaisuutta. Kun omalla ammatillisella polullani yksi etappi hämöttää, pidän puheenvuoron henkilökohtaisella tasolla. Olemme suunnitelleet Työelämän tutkimuskeskuksessa yhdessä Työelämän tutkimusyhdistyksen edustajien kanssa 2.-3. marraskuuta pidettävät Työelämän tutkimuspäivät ohjelmaltaan sellaisiksi, että siellä on mahdollisuus puntaroida isoissa puitteissa sekä työelämän että työelämän tutkimuksen tilaa ja tulevaisuutta, ja myös historiaa vasten peilaten. Päätin myös, että en mainitse henkilöitä, jotka ovat olleet ammatillisella polullani merkittävässä roolissa. Niitä on monta ja nimeämisissä on aina se riski, että joku unohtuu mainita. Monet tutkija-kollegoistani ovat päässeet tulemaan tähän tilaisuuteen ja siitä olen iloinen. Poikkeuksen nimiasiaan teen Liisa Rantalaihon ja Juhani Kirjosen kohdalla. Liisa oli keskeinen vaikuttaja siihen, että ylipäänsä aloitin tutkijataipaleen. Toinen vaihtoehtoinen ammatillinen kenttä olisi ollut psykologin ammatti. Hankin kyllä myöhemmin laillistetun psykologin paperit siinä vaiheessa, kun niiden ehdot määriteltiin lainsäädännössä, hankin ne sillä ajatuksella, että eihän sitä koskaan tiedä, mistä itsensä joskus löytää. Psykologian laitos on ollut minulle alkukoti astua tieteen maailmaan ja sille alalle minulla on myös dosenttuuri. Silti henkilökohtaisesti en ajattele työelämän ilmiöitä tutkimuskohteena tieteenalaperusteisesti, vaikka taustassani onkin vahva tieteenalaperusteisuus ja siihen liittyvä professionaalisuus.

Tampereen yliopistossa koottiin 2000-luvun alkupuolella työryhmä pohtimaan tietoyhteiskunnan työelämän haasteita ja mahdollisuuksia. Jari Kolehmainen laati asiasta raportin, joka löytyy verkkoversiona. (1). Ryhmän työn taustaksi myös haastateltiin joukkoa ihmisiä Tampereen yliopiston ja Tampereen teknillisen korkeakoulun eri laitoksilta. (Tarkennuksena, että myöhemmin teknillisen korkeakoulun nimi on muutettu teknilliseksi yliopistoksi) Työn kuluessa tunnistettiin työelämärelevanttia tutkimusta Työelämän tutkimuskeskuksen lisäksi muun muassa sosiaalitieteiden laitoksilla, kasvatustieteessä, kauppatieteissä, terveystieteissä, tietojenkäsittelyssä, teollisuustaloudessa, tiedon hallinnassa, turvallisuustekniikassa ja tuotantotekniikassa. Pari vuotta sitten Työelämän tutkimuspäivät teki kyselyn osanottajille, jossa kysyttiin muun muassa heidän tiedetaustaansa. Tulos oli seuraava: sosiaalitieteet, kasvatustieteet, taloustieteet, valtio-oppi, hallintotieteet, lääke- ja terveystieteet, tekniikka, psykologia, historia, viestintätieteet, luonnontieteet, taiteiden tutkimus, kulttuurien tutkimus, biotieteet, oikeustiede, teologia. Toivon että tämä moninaisuus osanottajakunnassa säilyy tulevinakin vuosina. Esitän nämä luettelot muistutuksena siitä, että työelämän tutkijoina toimimme selkeästi monitieteisellä kentällä ja tarvitsemme taitoja, joita tarvitaan sellaisella kentällä toimimiseen. Vaikka tässä nyt otan etäisyyttä tieteenalaperusteisuuteen sellaisenaan, ei siitä psykologiataustasta varmaan haittaakaan ole ollut, kun tehtäviin on kuulunut mm. henkilöstöhallinnolliset asiat. Sillä kentällä yksi keskeinen periaate on kuitenkin olla ihmisenä ihmiselle.

Liisa pestasi minut isoon kansainväliseen tutkimusprojektiin, jossa 16 maan tutkijat olivat läheisessä yhteistyössä usean vuoden ajan. (2) Sellainen asetelma antoi uniikin ympäristön tutkijaksi kasvamiselle. Siihen aikaan tutkimusryhmät panostivat paitsi itse työskentelyyn myös kansainvälisten tutkijakollegoiden viihtymiseen kokousten aikana. Sitä kautta pääsi tutustumaan useassa eri maassa mm. kulttuurisiin kohteisiin ja hyvään ruokaan. Myös me teimme Liisan kanssa parhaamme sekä

täyspainoisen kokousohjelman että kollegoiden hyvinvoinnista ja viihtymisestä huolehtimisen saralla, kun oli Suomen vuoro järjestää kokous. Tämän päivän kansainvälinen tutkijayhteistyö on tainnut jonkin asteisesti arkipäiväistä, eikä jalkimmäiseen asiaan enää niin panosteta.

Juhani Kirjosella oli keskeinen rooli siinä, että hakeuduin Kansanterveystieteen laitokselle opetus- ja tutkimustehtävään. Juhani johdatteli minut monitieteisen yhteisön jäsenyyteen ja piti yllä monitieteisyyden ja tieteidenvälisyyden eetosta. Tällä hetkellä, kun Tampereen yliopistossa on vastikään läpikäyty hallinnollinen uudistus, jossa aiemmin erillään olleita oppialoja niputettiin yhteen ja tulevassa uudistuksessa Tampere 3:ssa niputetaan yhteen yliopisto, teknillinen yliopisto ja ammattikorkeakoulu, monitieteisyyden asia täytyisi ottaa hyvin vakavissaan, jotta näistä uudistuksista olisi muutakin hedelmää kuin hallintojen perkaaminen. Uskon, että työelämän tutkimus olisi hyötyjän osassa.

Juhani oli myös yksi keskeinen taustavaikuttaja siinä, että Työelämän tutkimuskeskus perustettiin 1988. Juhaniin myötävaikutuksella Työelämän tutkimuskeskuksessa käynnistettiin työtieteellinen täydennyskoulutusohjelma, jossa monitieteisyys, tieteidenvälisyys ja moniammatillisuus olivat keskeisiä rakennuspuita. Kun ajatellaan tämän hetkistä SOTE-kenttää, jossa uusille toimintatavoille olisi kipeästi tarvetta, sellaisella perspektiivillä olisi käyttöarvoa. En usko siihen, että parhaat ideat toimintatavoista syntyisivät välttämättä poliitikoiden ja virkamiesten päissä. Alalla toimivilla ammattilaisilla on potentiaalia katsella toimintatapoja myöskin uusin silmin, jos siihen luodaan mahdollisuuksia ja foorumeita.

Omalla tutkijapolullani kolme aihepiiriä on ollut läsnä oikeastaan vuosikymmenestä toiseen. Yksi on teknologia ja sen merkitys työn tekemisen ja työkokemusten kannalta. Tämä tutkimusaihe alkoi kohdallani kansainvälisestä automaation vaikutuksia käsittelevästä tutkimuksesta ja palasin aiheeseen myöhemmin informaatioyhteiskuntaa käsittelevässä viitekehyksessä. Siinä tarkastelutavassa informaatio- ja kommunikaatioteknologialla on varsin keskeinen rooli. Sekä yleisessä keskustelussa että tutkijoiden puheenvuoroissa käytetään paljon myös tietoyhteiskuntakäsitettä.

Kirjassa "Information society and the workplace. Spaces, boundaries and agency" (3), jonka on kirjoittanut iso Työelämän tutkimuskeskuksessa toiminut tutkimusryhmä, viitataan Scott Lashiin terminvalinnassa. Hän sanoo, että termi "informaatio" viittaa siihen, mikä on nykyisen yhteiskunnan keskeinen periaate. Kirjassa tulee esille eri tavoin mm. ajan ja paikan liukuvat rajat, jotka määrittävät osaltaan työelämän kehitystrendejä. Jos seurataan nykyistä keskustelua ja politiikkadokumentteja, teknologiaan viitataan termin digitalisaatio kautta hyvin laaja-alaisesti ja monissa yhteyksissä ja aihepiiri kutsuu myös työelämän tutkijoiden huomiota osakseen.

Toinen aihepiiri, joka on ollut läsnä sekä omassa että Työelämän tutkimuskeskuksen toiminnassa on toimintatutkimuksellinen lähestymistapa. Olemme soveltaneet lähestymistapaa niin työpaikkakohtaisten ongelmien esiin nostamiseen kuin laajojen yhteiskunnallisten kehityskulkujen kohtaamiseen yksilöiden ja työyhteisöjen työn arjen tasolla.

Tutkimus "Joustamisen monet muodot" (4) käsitteli teollisen kriisin tilannetta, jossa kokonainen teollisuudenala kamppaili olemassaolostaan ja sijastaan sekä kotimaisilla että kansainvälisillä markkinoilla. Tämän päivän julkisessa keskustelussa sanat joustavuus ja tuottavuus esiintyvät tuhkatiehen. Tässä tutkimuksessa käsitellään toisenlaisia tapoja kohdata sellaisia haasteita, kuin nykyhalli-

tuksen tarjoilemat keinot ja uskallan väittää, että näitä nyt tarjoiltuja keinoja hedelmällisempiä tapoja. Kun kasvatetaan pohjaksi yhteistyötä, luottamusta ja arvostusta niin siltä perustalta on edellytyksiä lähteä hakemaan paikallisia ratkaisuja.

Tässä toisessa julkaisussa "Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa" (5) viritetään myös ajatusta toimintatutkimuksen potentiaaleista yksilöllisen ja kollektiivisen toimijuuden tukijana. Oma mieltymykseni toimintatutkimuksellista lähestymistapaa kohtaan lähtee siitä, että sillä voidaan ideaalita-pauksessa saavuttaa sellainen teorian, tutkimuksen ja käytännön vuoropuhelu, jota arvostan.

Kolmas aihepiiri, joka eri tavoin on ollut läsnä sekä omassani että Työelämän tutkimuskeskuksen toiminnassa on työn ja sukupuolen keskinäisten suhteiden tutkimus. Ison tutkimusryhmän, jossa oli jäseniä sekä Työelämän tutkimuskeskuksesta että Helsingistä eri taustayhteisöistä, kirjoittama kirja "Gendered practices in working life" (6) on tullut monipuoliseen käyttöön myös myöhemmissä tutkimuksissa.

Elämä on siunannut minua kolmella pojalla, neljällä pojan pojalla ja kahdella pojan tyttärellä. Olen sitoutunut sellaiseen utopiaan, että heilläkin kaikilla olisi mahdollisuus toteuttaa tavoitteitaan ja haaveitaan ilman että sukupuoleen sidoksissa olevat rakenteet, käytännöt ja ajattelumallit niitä kahlitsisivat.

Nämä kolme aihepiiriä ovat kaikki laajoja ja niihin voi ottaa monenlaisia näkökulmia. Yksi käsitteellinen kehys, johon olen itse mieltynyt ja joka soveltuu kaikkiin näihin aihepiireihin on tilan käsite. Filosofin Henri Lefebvren käsitteellistämä tila fyysisen, sosiaalisen ja mentaalisen ulottuvuuden kokonaisuutena taipuu moneen käyttöön (ks. myös Tor Hernes organisaatiokontekstissa).

Kun ihmiset, jotka eivät kovin usein poikkea huoneeseeni, tulevat sinne, aika tavallinen reaktio on: "jessus, on sinulla tuota tavaraa". Tässä lähiaikoina sitä tavaramäärää joudun perkaamaan, mutta jokin määrä näihin mainitsemiini kolmeen aihealueeseen liittyvää tavaraa seuraa mukana tulevillekin vuosille.

Uusimmassa tutkimuksessamme olemme kollegoiden kanssa tutkineet sitoutumista ja tiedon jakamista tietointensiivisissä yritysissä (7).

Toimittaja halusi kuulla tutkimuksesta ja tuloksista kuultuaan sanoi: "Tämä on kovan luokan juttu. Tällaisista asioistahan työmarkkinoilla pitäisi puhua". Olen samaa mieltä. Yliopistoja työpaikkana ajatellen tiedon jakaminen on perusedellytyksiä tieteellisen toiminnan etenemiselle. Yleisemminkin voi sanoa, että se on olennaisessa roolissa yhtä hyvin oppimisessa kuin vaikkapa innovaatiotoiminnassa. Tiedon jakamiselle on kuitenkin ehtonsa. Syntyykö esim. eri aloilta tulevien ihmisten kesken sellainen luottamuksen ilmapiiri, että keskustelulle syntyy edellytyksiä ja erilaisten sanastojen ja käsitteiden muurit päästään ylittämään. Jokainen monitieteisissä ryhmissä työtä tehnyt tietää, että se on sekä vaikeaa, että vaatii aikaa. Yksi kysymys on, onko sitä aikaa, hyväksytäänkö se, että aikaa tarvitaan etenemiselle. Tällä viikolla jaettiin yliopistomerkkejä pitkän työuran yliopistossa tehneille. Minulta oli pyydetty sinne pieni puheenvuoro. Puheenvuorossa nostin esille joitakin tuloksia työhyvinkyselystä, joita on tehty sekä Tampereen yliopistossa että muissakin yliopistoissa eri vuosina. Yksi tulos, mikä sieltä nousi esille, on yhteisöllisyyden jonkinasteinen rapautuminen. Se on asia, jolla on merkitystä sekä tiedon jakamisen että sitoutumisen näkökulmasta ja jota yliopistoyhteisön olisi

tarpeen puntaroida sisäisissä keskusteluissaan, samoin kuin niitä tekijöitä, jotka siihen ovat johtaneet ja johtavat. Omassa tutkimuksessamme emme tarjoile sellaista reseptiä, että olisi jokin yksi sitoutumisen laji, joka on hyvä. Tunnistimme erilaisia sitoutumisen tyyppejä, jotka vaihtelevat esim. uravaiheen ja organisatorisen aseman mukaan.

Haastattelun lopuksi toimittaja kysyi, mikä on oma suhteeni työhön. Sain siihen, että tämä on sellaista työtä, jossa olen sekä joutunut toimimaan että saanut toimia osaamiseni ylärajoilla. Niin on ollut hyvä.

Nyt kiinnostuneena siirryn kuuntelemaan, mitä päivän puhujilla, jotka kaikki ovat oman alansa korkean tason asiantuntijoita, on meille sanottavaa.

## Viitteet

- (1) Kolehmainen Jari: Tietoyhteiskunnan työelämän tulevaisuudet ja haasteet. Tietoyhteiskuntainstituutinraportteja 1/2004. [verkossa]
- (2) Tuula Heiskanen: Automation, work content and work requirements. A study based on international data from car industry, steel industry and power production. Acta Universitatis Tamperensis, Ser. A. Vol 168, Tampere 1984. 230 pp + 38 appendix pp.
- (3) Tuula Heiskanen & Jeff Hearn (editors) Information society and the workplace. Spaces, Boundaries and Agency. Routledge, London and New York 2007, (2<sup>nd</sup> edition), 2004 (first edition) [myös e-kirjana]
- (4) Tuula Heiskanen, Riitta Lavikka, Leena Piispa, Pirjo Tuuli: Joustamisen monet muodot. Pukineiteollisuus etsimässä tietä huomiseen). Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Työelämän tutkimuskeskus, Julkaisuja T / 17/ 1998. [verkossa]
- (5) Anneli Eteläpelto, Tuula Heiskanen & Kaija Collin (editors, 2011): Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa [Power and agency in adult education], Aikuiskasvatuksen 49. vuosikirja, Vantaa: Hansaprint.
- (6) Liisa Rantalaiho and Tuula Heiskanen (editors) Gendered practices in working life. MacMillan London and New York 1997.
- (7) Kati Otonkorpi-Lehtoranta, Minna Leinonen & Tuula Heiskanen: Sitoutuminen ja tiedon jakaminen tietointensiivisissä yrityksissä. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Työelämän tutkimuskeskus, Työraportteja 93/2017.[verkossa]